

The Iranian Association of
Medical Law

The Bioethics and Health
Law Institute

Criminal Protection of Children against Cybercrimes; in the Light of OHRHR General Comment No.25

Mahdi Khaghani Esfahani^{1*}, Mohammad Mehdi Seyed Nasseri²

1. Department of Law and Jurisprudence, The Institute for Research and Development in the Humanities (SAMT), Tehran, Iran.

2. Medical Ethics and Law Research Center, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, Iran.

ABSTRACT

Background and Aim: Protecting children's rights in cyberspace is a global mega-challenge and an interdisciplinary topic. Among the various policy-making disciplines in reducing child victimization and cybercrime, the interaction of health law with international and criminal law has led to valuable international legislative achievements, including Article 34(c) of the Convention on the Rights of the Child and Article 9 of the Council of Europe Convention on Cybercrime. These two international documents, along with other sources and developments in international child health law, provided the basis for the issuance of General Comment No.25 of the United Nations Committee on the Rights of the Child (CRC/C/GC/25- 2021) entitled "Children's Rights in Relation to the Digital Environment" which has great research importance from the perspective of criminological (preventive) and criminal (penal) protection of children, especially the two new generations Z and Alpha and of course, there is little domestic (Iranian) research on it.

Method: This article is applied in terms of purpose and analytical in terms of research type. The data were collected and analyzed within the interdisciplinary framework of international health law and criminal law using library resources and analyzing a wide range of international and national legal documents, jurisprudential procedures and other research documentation.

Ethical Considerations: This Article has completely adhered to the moral principles such as honesty, respect for rights and confidentiality, and the principle of intellectual property.

Results: Despite the obligations of governments to observe and guarantee children's rights in the digital environment at the international level and the legal systems of countries in light of the evolution of the commitment to implement the CRC Convention by governments, given the increasing growth of cybercrime and violations of children's health rights, Iran's criminal policy in establishing a balance between children's cyber rights and cyber criminal risks against children has not been desirable, and in its oscillation between security and freedom, it has not fulfilled Iran's legislative obligations in terms of the CRC Convention in a desirable manner.

Conclusion: The critical analysis of cyberspace policymaking and children's rights in Iran reveals numerous shortcomings in articles of higher-level documents, laws and regulations in the three thematic areas of children's health rights, criminalization and punishment and virtual technology rights. Some of these shortcomings are the subject of case studies in this article and legislative reform solutions are proposed to the Iranian legislator in light of the achievements and guidelines of the General Comment No.25 of the United Nations Committee on the Rights of the Child (OHRHR).

Keywords: Health Law; Protective Criminal Policy; Committee on the Rights of the Child; Cybercrimes; General Comment No.25 of OHRHR

Corresponding Author: Mahdi Khaghani Esfahani; **Email:** khaghani@samt.ac.ir

Received: October 24, 2024; **Accepted:** January 21, 2025; **Published Online:** April 28, 2025

Please cite this article as:

Khaghani Esfahani M, Seyed Nasseri MM. Criminal Protection of Children against Cybercrimes; in the Light of OHRHR General Comment No.25. Medical Law Journal. 2025; 19: e3.

حمایت کیفری از کودکان در جرائم سایبری؛ در پرتو نظریه تفسیری شماره ۲۵ کمیته حقوق کودک

مهدی خاقانی اصفهانی^{۱*}، محمد مهدی سیدناصری^۲

۱. گروه حقوق و فقه، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی (سمت)، تهران، ایران.

۲. مرکز تحقیقات اخلاق و حقوق پزشکی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: صیانت از حقوق کودکان در فضای مجازی، یک آبرچالش‌های جهانی و موضوعی بین‌رشته‌ای است. از میان دانش‌های مختلف سیاستگذار در کاهش بزه‌دیدگی و بزهکاری سایبری کودکان، تعامل حقوق سلامت و حقوق بین‌الملل و حقوق جنایی منجر به دستاوردهای تقنینی بین‌المللی ارزنده‌ای از جمله بند «ج» ماده ۳۴ کنوانسیون حقوق کودک و ماده ۹ کنوانسیون مبارزه با جرائم سایبری شورای اروپا شده است. این دو سند بین‌المللی به همراه دیگر منابع و تحولات حقوق بین‌الملل سلامت کودکان، زمینه صدور نظریه تفسیری شماره ۲۵ کمیته حقوق کودک سازمان ملل متحد (۲۰۲۱ م.) با عنوان «حقوق کودکان در محیط دیجیتال» را فراهم نمود که از منظر حمایت جرم‌شناختی (پیشگانه) و کیفری (پسامجرمانه) از کودکان به ویژه دو نسل جدید Alpha و Z اهمیت پژوهشی فراوانی دارد و البته تحقیقات داخلی درباره آن اندک است.

روش: پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر نوع پژوهش، تحلیلی است و داده‌ها با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و بررسی طیف وسیعی از اسناد و رویه‌ها و سایر مستندات پژوهشی، داده‌ها جمع‌آوری و در چهارچوب میان‌رشته‌ای حقوق بین‌الملل سلامت و حقوق کیفری تحلیل شده‌اند.

ملاحظات اخلاقی: این مقاله به اصول اخلاقی از جمله صداقت، رعایت حقوق، رازداری و اصل مالکیت فکری کاملاً پایبند است.

یافته‌ها: به رغم تکالیف دولت‌ها در رعایت و تضمین حقوق کودکان در محیط دیجیتال در سطح بین‌المللی و نظام‌های حقوقی کشورها در پرتو تحول تعهد به اعمال پیمان‌نامه حقوق کودک توسط دولت‌ها با عنایت به رشد فزاینده جرائم سایبری و نقض حقوق سلامت کودکان، سیاست جنایی ایران در برقراری موازنه میان حق‌های سایبری کودکان با مخاطرات مجرمانه سایبر علیه کودکان، مطلوب نبوده و در نوسان میان امنیت‌گرایی و آزادی‌گرایی، اجرای تعهدات تقنینی ایران از حیث کنوانسیون حقوق کودک را به نحو مطلوب محقق ننموده است.

نتیجه‌گیری: تحلیل انتقادی سیاستگذاری فضای مجازی و حقوق کودکان در ایران، نشانگر اشکالات متعدد در موادی از اسناد بالادستی، قوانین عادی و مقررات اجرایی در سه قلمرو موضوعی حقوق سلامت کودکان، جرم‌انگاری و کیفرگذاری و حقوق فناوری‌های مجازی است. برخی از این اشکالات، در این مقاله مورد نمونه‌پژوهی قرار گرفته و راهکارهای اصلاح تقنینی در پرتو دستاورها و ارشادات نظریه تفسیری شماره ۲۵ کمیته حقوق کودک سازمان ملل متحد، به مقنن ایرانی پیشنهاد شده است.

واژگان کلیدی: حقوق سلامت؛ سیاست جنایی حمایتی؛ کمیته حقوق کودک؛ جرائم سایبری؛ نظریه تفسیری شماره ۲۵

نویسنده مسئول: مهدی خاقانی اصفهانی؛ پست الکترونیک: khaghani@samt.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۰۳؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۰۲؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۲/۰۸

خواهشمند است این مقاله به روش زیر مورد استناد قرار گیرد:

Khaghani Esfahani M, Seyed Nasser MM. Criminal Protection of Children against Cybercrimes; in the Light of OHRHR General Comment No.25. Medical Law Journal. 2025; 19: e3.

مقدمه

دسترسی آزاد و آسان کودکان به دنیای اینترنت چنان افزایش یافته که ساختارهای اجتماعی جدیدی حول این فضا در حال شکل‌گیری است که باعث افزایش سرعت تغییرات و به هم‌خوردن نظم سنتی در آموزش و پرورش کودکان شده است. تولد و رشد نسل Z یا نسل نت - در ایران، متولدین ۱۳۷۴ تا ۱۳۹۱ - به مثابه «بومیان دیجیتال» برشمرده شده‌اند؛ نسلی که از «زندگی با شبکه‌های اجتماعی» به «زندگی در شبکه‌های اجتماعی» معنایابی شده، نوجوانانی با کاوش هویتی گسترده و سطحی و نگاه شی‌انگارانه به مخاطب، نمایانگر ظهور هنجارهای خودمبنا و شبکه‌ای شده هستند و به نسل اپلیکیشن و خوددیالوژیک نیز معروف‌اند. چالش‌های بزهکاری و بزه‌دیدگی در این نسل، تمایزهای ویژه‌ای با نسل‌های قبل دارد. به رغم کوشش سازمان‌های ملی و فراملی در کاربست قوانین مبارزه با قاچاق انسان، عللی از جمله فساد دستگاه‌های حکومتی و انتظامی در شبکه‌های قاچاق انسانی با مقاصدی همچون استثمار جنسی و اقتصادی، رهگیری‌ناپذیری تراکنش‌های مالی به خاطر استفاده از فناوری‌های هوش مصنوعی و رمزنگاری برای تپه‌پیر درآمدهای کثیف، پنهانی‌بودن بازارهای دارکوب با انتقال پول از طریق ارزهای دیجیتال (۱)، کشف و اثبات این جرائم نوین را سخت‌تر کرده است. طعمه‌گذارهای اینترنتی (ترول‌ها) نمودی از یک خرده‌فرهنگ آنلاین هستند که در ارسال مطالب ناراحت‌کننده یا تکان‌دهنده، آزار و اذیت کاربران و انتشار اطلاعات نادرست شرکت می‌کنند. این‌ها نموده‌های اندکی از صور هزاررنگ جرائم سایبری است که تهدید علیه حقوق خانواده است و بعضاً در حقوق کیفری ایران و اغلب کشورها، جرم‌انگاری نشده و مورد هشدار و تجریم بین‌المللی در معاهدات و اسناد بین‌المللی نیز واقع نشده است.

با توجه به اینکه اهمیت و تأثیر منفی رسانه‌ها و سرگرمی‌های دیجیتال و دنیای مجازی در کودکان بر کسی پوشیده نیست، موضوع جدی حمایت از حقوق کودکان در برابر این فناوری شگفت و پرقدرت یکی از مباحث علمی و اجتماعی مهم این

روزهاست. به بیان دیگر دستاوردهای بشری، فرصت‌های جدیدی را برای تحقق حقوق کودکان در این فضا به وجود آورده است که باید از سوی دولت‌ها مورد توجه قرار گیرد. در این فضا با توجه به گستردگی دامنه آن، مخفی‌بودن هویت کاربران، سرعت بالا و فرامرزی‌بودن، فقدان مکانیزم اعمال صلاحیت و نظارت دولت‌ها می‌تواند بر حوزه شناخت و ادراک کاربران تأثیر عمیقی گذاشته و همه افراد به خصوص کودکان و نوجوانان را با خطرات خاصی مواجه کند. از همین رو صندوق بین‌المللی حمایت از کودکان (یونیسف) در جدیدترین گزارش خود در ژانویه ۲۰۲۳ با عنوان «وضعیت آینده حقوق کودکان»، جرائم علیه حق‌های اطفال و نوجوانان در فضای سایبر را به ویژه به خاطر مقرون‌بودن به عنصر پیچیده شکاف ادراکی - مجازی همانا معضل وخیم جهان‌زیست کودکان معرفی نمود.

گرچه پژوهش‌های متعددی در حوزه حقوق بشر کودکان در قبال جرائم سایبری منتشر شده است. برای مثال، مقاله «سیاست تقنینی حقوق کیفری ایران با رویکرد تأمین امنیت فضای مجازی مختص کودکان» اثر خلیل‌پور چالکیاسری (۱۳۹۹ ش.) (۲) و مقاله «حفاظت حقوقی از حریم خصوصی کودک در فضای مجازی با مروری بر قوانین ایران و کنوانسیون‌های بین‌المللی» اثر پورمسجدیان و ابراهیمی (۱۴۰۱ ش.) (۳)، اما هیچ پژوهش فارسی، نظریه تفسیری شماره ۲۵ کمیته حقوق کودک را از منظر بین‌رشته‌ای حقوق بین‌المللی و حقوق کیفری بحث نکرده و مقاله حاضر از این حیث، نوآورانه و بی‌سابقه است.

مطالعه نظریه تفسیری شماره ۲۵ کمیته حقوق کودک، فرصتی برای واکاوی سه چالش در سیاست جنایی ایران در قبال جرائم سایبری علیه کودکان است: اول، خلأ جرم‌انگاری‌های بایسته (خلأهای قانونی که موجب ارتکاب بسیاری جرائم سایبری علیه امنیت خانواده، با سوءاستفاده از اصل برائت در شرایط عدم تعریف قانونی به عنوان جرم و عدم جرم‌انگاری این رفتارهای خاص و خطیر می‌شود)؛ دوم، چالش عدم ارتقای راهبرد حقوقی کشور در پیشگیری از جرائم سایبری علیه کبان خانواده، از طریق توسعه تعهدات نهادهای متولی

پیشگیری از بزه‌دیدگی خانواده؛ سوم، تحلیل بایسته‌های مورد تدارک برای حسن اجرای قوانین مقتبس از نظام حقوقی کشورهای پیشرو در عرصه پیشگیری قانون‌مدار از بزه‌دیدگی کودکان در برابر مخاطرات سایبری.

روش

پژوهش حاضر از جهت هدف‌گذاری، یک تحقیق کاربردی و از حیث نوع، یک تحقیق تحلیلی محسوب می‌شود. داده‌ها با فیش‌برداری دیجیتال و کتابخانه‌ای و برآیند مطالعه و گزینش طیف وسیعی از اسناد بین‌المللی حقوق کودک و حقوق سایبری و رویه‌های حقوقی و سایر مدارک پژوهشی، جمع‌آوری و تحلیل شده‌اند. مقاله، در بستر بین‌رشته‌ای حقوق بین‌الملل بشر کودکان و حقوق کیفری ایران تألیف شده است.

ملاحظات اخلاقی

در پژوهش حاضر جنبه‌های اخلاقی مطالعه کتابخانه‌ای شامل اصالت متون، صداقت و امانتداری رعایت شده است.

یافته‌ها

حضور پررنگ کودکان در جهان فناوری و دسترسی به جریان عظیم اطلاعات و ارتباطات دارای کارکردهای مثبت و منفی بسیاری است، اما آنچه در این مجال به آن پرداخته خواهد شد، تنها بخشی از مخاطرات مجرمانه احتمالی است که کودکان در این فضا با آن مواجه هستند و نارسایی‌هایی که سیاست جنایی ایران در حمایت کیفری از کودکان در برابر جرائم سایبری در مقایسه با پیشرفتگی حقوقی نظریه تفسیری شماره ۲۵ کمیته حقوق کودک و تحولات حقوق کیفری کشورهای کم و بیش قابل مقایسه حقوقی با ایران - نظیر ترکیه و مالزی - در تقنین کیفری بایسته، از جمله یافته‌های این مقاله به شرح زیر می‌باشد.

۱. نقض محرمانگی کودکان در کنشگری سایبری ناپایش‌مند: حضور می‌تواند زمینه‌ساز سرقت اطلاعات و بزه‌دیدگی خود و دیگران از جرائم مختلف سایبری باشد. حریم خصوصی

کودکان زمانی در معرض تهدید قرار می‌گیرد که اطلاعات شخصی آنان از طریق اینترنت به صورت خودکار یا از طریق نرم‌افزارهای جاسوسی جمع‌آوری شود و یا خود به صورت داوطلبانه آن‌ها را در اختیار سایت‌ها یا افراد دیگر قرار دهند. این اطلاعات می‌تواند طیف متنوعی از داده‌های رایانه‌ای را شامل شود. انتشار این اطلاعات همچون انتشار عکس و فیلم خصوصی کودکان گاهی می‌تواند آنچنان تأثیرات مخربی بر روان آن‌ها وارد آورد که جبران خسارات وارده ممکن نباشد. قانونگذاری، بایسته‌های تمهید رضایت‌نامه و بایسته‌های سطح‌بندی دسترسی بر اساس پروتکل‌های متضمن رعایت مصالح عالی کودکان در کنشگری مجازی، از جمله راهکارهای حقوقی حمایت از حریم خصوصی کودکان در فضای مجازی است که هنوز در ایران محقق نشده است (۴). در رویه قضایی حریم خصوصی دارای مصادیقی است، از جمله اطلاعات حساب بانکی، اعضای بدن، اعضای خانواده، مکاتبات و مراودات از طریق فضای مجازی و مخابراتی به وسیله تلفن همراه، اتاق فرد، نامه، پیام و ایمیل. بنابراین تجسس و تفتحص در حریم شخصی و خانوادگی افراد ممنوع شده است. اعضای بدن فرد حریم خصوصی اوست و انتشار هرگونه عکس و تصویر اعضای بدن فرد ممنوع است، اما در مواردی خاص مانند تفتیش پلیس در موارد قانونی افراد مورد تفتیش و بازرسی قرار می‌گیرند، در غیر این صورت چنین اجازه‌ای به هیچ یک از مأموران دولتی داده نمی‌شود. نامه‌ها و مکاتبات فرد نیز حریم خصوصی است.

از جمله چالش‌های نوپدید حق حریم خصوصی کودکان در جدال با حق بازی و شادی آنان، موارد نقض محرمانگی کودکان توسط اینترنت هوشمند اسباب‌بازی‌ها است (۵) که با بهره‌مندی از فناوری اینترنت اشیا و قابلیت تعامل باکیفیت و خیلی طبیعی با کودکان در فرایند بازی (۶)، ممکن است افزون بر نقض داده‌های خصوصی کودک، تعامل مخرب با او برقرار کنند. نظام حقوقی ایران در خلأ کامل درباره این موضوع به سر می‌برد، در حالی که هزاران قطعه اسباب‌بازی هوشمند در اختیار کودکان ایران است.

از اطلاعات اشخاص می‌باشد. ماده ۱۶ و ۱۷ قانون جرائم رایانه‌ای هتک حیثیت افراد را در بستر فضای مجازی جرم‌انگاری نموده است. در ادامه، صور متنوع حمایت کیفری از کودکان در فضای مجازی با رویکرد انتقادی مورد بحث قرار می‌گیرد.

۲. اعتیاد به بازی‌های آنلاین و وب‌گردی بزه‌دیده‌ساز: بازی‌های کامپیوتری و آنلاین سوغات تکنولوژی و مدرنیته هستند که کودکان و نوجوانان در سراسر جهان بخشی از اوقات خود را به درگیر شدن با آن‌ها می‌گذرانند. اغلب این بازی‌ها دارای صحنه‌های خشن و مهیج هستند و تداوم بازی با آن‌ها کودک و نوجوان را به خود وابسته می‌کنند. با آماري که از کودکان و نوجوانان به دست آمده درصد قابل توجهی از آنان به نوعی اعتیاد، یعنی اعتیاد به بازی‌های کامپیوتری دچار شده‌اند. این سرگرمی‌های آنلاین با استفاده از تصاویر پرتحرک و صداهاى مهیج، دنیایی از هیجان و خشونت را مهیا می‌کنند و استرس ناشی از آن‌ها منجر به شکل‌گیری رفتارهای پرخاشگرانه در کودکان و نوجوانان خواهد شد (۷). چاقی و اضافه وزن نیز از پیامدهای این وابستگی تلخ به ابزار دیجیتال است. در کنار آن، بازی‌های سه‌بعدی رایج با هدهست‌های واقعیت مجازی (ماورس) با ایجاد دنیایی انتزاعی در ذهن کودکان سبب افت شدید تحصیلی در آن‌ها خواهد شد و آمار ترک تحصیل و افت دستیابی به شغل خوب در آینده را که خود زمینه فقر مالی و فرهنگی و بزهکاری است، فراهم می‌کند.

۳. سختی استیفای حق بر آموزش کودک، با غلبه ابزارهای دیجیتال بر آموزش ساده سنتی: برای بهره‌مندی کودکان از آموزش مجازی نیاز است که کودکان به انواع دستگاه‌های مرتبط، از جمله گوشی‌های هوشمند، تبلت، لپ‌تاپ، اینترنت پرسرعت و... دسترسی یابند. دارا بودن مهارت‌هایی همچون سواد رسانه‌ای، حفظ حریم خصوصی در بستر فضای مجازی، انتخاب بازی رایانه‌ای مناسب و استفاده از نرم‌افزارهای کنترل‌گر، از جمله نیازمندی‌های والدین در عصر فناوری اطلاعات است تا بتوانند از سلامت روان کودک خود در بستر فضای مجازی حفاظت کنند.

درباره حق بر حریم خصوصی و حفظ آن در ماده ۱۶ کنوانسیون حقوق کودک چنین مقرر است: «۱- در امور خصوصی، خانوادگی یا مکاتبات هیچ کودکی نمی‌توان دلخواه یا غیر قانونی دخالت کرد یا هتک حرمت نمود؛ ۲- کودک در برابر این‌گونه دخالت‌ها و یا هتک حرمت‌ها مورد حمایت قانون قرار دارد.» با توجه به این ماده، دو فرض متصور است: فرض اول، دخالت والدین به طور خودسرانه در امور شخصی کودکشان که در این فرض در اکثر دولت‌ها قوانین نمی‌تواند تضمین‌کننده حمایت از حریم خصوصی کودکان در برابر والدین و دیگر اعضای خانواده او باشد، اما در فرض دوم، دخالت غیر قانونی و مغرضانه اشخاص دیگر (چه در فضای حقیقی، چه در فضای مجازی) در امور خصوصی کودک می‌باشد که دولت باید در زمینه سازوکارهای مناسب و فرهنگ‌سازی و آموزش به کودک و والدین، اقدام‌های لازم را انجام دهد. نظام حقوقی ایران فاقد کمترین هنجار قانونی در حمایت از این حق کودکان است.

تفسیر عمومی شماره ۲۵ کمیته حقوق کودک نیز طی مواد ۶۷ الی ۷۸ به بررسی اهمیت حفظ این حق برای کودکان به ویژه در تعامل با فضای مجازی پرداخته است. طی این مواد کمیته تصریح کرده است که حق کودک بر حفظ حریم شخصی خود حقی اساسی جهت حفظ کرامت و حیثیت و آزادی او است که نه تنها نباید توسط تجار و دیگر عاملان تولید محتوا در فضای مجازی سلب شود، بلکه دولت‌ها و خانواده‌ها نیز بدون کسب رضایت کودک و مگر در شرایط بسیار ضروری حق مداخله و نقض این حق کودک را به واسطه انجام فعالیت‌هایی نظیر بررسی اطلاعات آنان و دیگر داده‌ها ندارند. به همین ترتیب، عاملان تولید محتوا و خدمات در فضای مجازی نیز نباید اقدام به نقض این حق کودک به واسطه پردازش پنهانی اطلاعات آنان کنند. همچنین در ماده ۱۶ کنوانسیون حقوق کودک در خصوص منع تعرض به حدود شخصی و خصوصی کودک چه عمداً و چه سهواً و برخورداری کودک از حمایت قانون در صورت سوءاستفاده از حریم شخصی او تأکید شده است. در اصل ۲۵ قانون اساسی ایران و ماده ۲ قانون جرائم رایانه‌ای، مقرراتی برای حمایت و حفاظت از حریم خصوصی افراد در نظر گرفته است که نشانگر اهمیت حفاظت

قانون اساسی و قوانین عادی ما حق بر آموزش رایگان را مورد توجه ویژه قرار داده و در ماده ۴ «قانون حمایت از اطفال و نوجوانان» و ماده ۴ «قانون تأمین وسایل و امکانات تحصیل اطفال و نوجوانان» مصوب ۱۳۵۳ به طور ویژه بحث آموزش مورد توجه قرار گرفته است و اگر کسی، چه والدین کودک و چه مقامات قانونی یا هر کس دیگری مانع از این حق شوند باید مورد مجازات واقع شود. اصل ۳۰ قانون اساسی، آموزش کودکان را به عنوان یکی از وظایف دولت دانسته و تحقق آن را بر عهده وزارت آموزش و پرورش قرار داده است. در ماده ۵ قانون اهداف و وظایف آموزش و پرورش و نیز در «سند صیانت از کودکان در فضای مجازی» مصوب ۱۴۰۰ شورای عالی قضای مجازی، به ویژه بند ۲ ماده ۳ این قانون و همچنین در کنوانسیون حقوق کودک در ماده ۲۸ و ۲۹ و نیز در ماده ۱۳ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ۱۹۶۶ حمایت‌های حقوقی متنوعی در بستر حقوق بین‌المللی و داخلی حقوق بشر کودکان، جزء منابع پشتوانه لزوم حمایت کیفی از کودکان در برابر مخاطرات بزه‌کار ساز و بزه‌دیده‌ساز می‌باشد.

کنوانسیون حقوق کودک دربرگیرنده نکات ارزشمندی در حوزه تعلیمی و تربیتی و سلامت روان کودک می‌باشد، به گونه‌ای که در مقدمه کنوانسیون به مراقبت‌های دوران کودکی توجه ویژه شده است. در ماده ۳ کنوانسیون، منافع و مصالح کودک در دوران کودکی او در نظر گرفته شده است. در سال ۲۰۰۳ در پنجمین تفسیر عمومی کمیته حقوق کودک، منافع و مصالح کودکان در بند ۱۲ به طور گسترده‌ای تفسیر شده است: «این اصل مقتضی اقدامات مؤثر دولت، مجلس و قوه قضاییه است. هر نهاد یا مؤسسه قانونگذاری، اجرایی و قضایی باید به طور نظام یافته بررسی کند که چگونه منافع عالیه کودک تحت تأثیر تصمیمات یا مصوبات آنان قرار می‌گیرد؟ و یا در آینده چه تأثیری بر آنان خواهد داشت؟ از جمله تصمیمات یا مقرراتی که به طور مستقیم به کودکان مربوط نیست، بلکه غیر مستقیم بر آنان تأثیرگذار است» (۸). بنابراین اصل رعایت منافع و مصالح کودکان به عنوان یک اصل

بنیادین در حقوق کودک است و حق بر آموزش کودک را می‌توان به عنوان یکی از مصادیق مهم به شمار آورد، بدین ترتیب دولت‌ها یا افراد نباید با کنش‌های خود این حق را نادیده انگاشته و یا به نحوی اقداماتی در تعارض با آن انجام دهند، به گونه‌ای که سلامت روانی و جسمی کودک را تحت‌الشعاع قرار دهند. تفسیر عمومی شماره ۲۵ کمیته حقوق کودک نیز طی مواد ۹۹ الی ۱۰۵ به صورت صریح و روشن به اهمیت حفظ حق آموزش کودکان در ارتباط با فضای مجازی پرداخته است و در این راستا معین کرده که دولت‌های عضو و دیگر نهادها و افراد دخیل در امر آموزش مکلف به تأمین وسایل، ابزارها و ایجاد زمینه‌های مورد نیاز جهت تحقق حق بر آموزش سالم همراه با امکان دسترسی به منابع و اطلاعات مختلف هستند. در این راستا، کمیته در تفسیر عمومی ۲۵ خود بیان کرده است که فضای مجازی به عنوان بستر برقراری ارتباط و دسترسی به اطلاعات مختلف می‌تواند به عنوان ابزاری جهت تحقق حق بر آموزش کودکان تلقی شود و در نتیجه دولت‌های عضو مکلف‌اند تا زمینه دسترسی مناسب و برابر برای تمام کودکان جامعه به فضای مجازی در ابعاد مختلف را فراهم آورند و نیز از آنان برابر مخاطرات بالقوه حمایت به عمل آورند (۹).

۴. دوگانه متناقض‌نمای حق بر بازی و حق بر امنیت:
«سازمان ملل متحد اهداف توسعه پایدار را به عنوان نقشه راه و الگویی جامع و برنامه عملیاتی برای تحقق حق بر شادی در چهار مقوله توسعه اجتماعی، اقتصادی، سلامت اجتماعی و سبک زندگی پایدار مقرر کند. بر همین اساس، برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌های توسعه‌ای دولت‌ها نیز باید به گونه‌ای تصویب شود که زمینه اجتماعی و اقتصادی درک شادی را برای مردم فراهم سازد» (۱۰). کودکان با انجام انواع بازی‌ها، مهارت‌های لازم را برای شکل‌دادن زندگی آینده خود به دست می‌آورند. «تهدادهای مردم‌نهاد جامعه مدنی و سازمان‌های دولتی مانند وزارت آموزش و پرورش و کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، هنوز به دلایلی از جمله کمتر شناخته‌بودن این حق، عدم اولویت این حق نزد سیاستمداران، فقدان هماهنگی میان

سیاست‌ها و مدیران و در نهایت، برخی مشکلات در ساختار فرهنگی و اقتصادی، از رسالت حقیقی خود فاصله دارند» (۱۱). حق بر بازی کردن کودک در ماده ۳۱ کنوانسیون حقوق کودک، کانون توجه و حمایت تقنینی این کنوانسیون قرار گرفته است. این مقرر، ضمن اذعان به اهمیت ایجاد بستر مناسب برای تحقق حق بر بازی کودک در فضای مجازی، باید به مخاطره‌ها و آسیب‌های موجود در این فضا یا حتی فضای واقعی توجه کرد. برای مثال، بازی می‌تواند متأثر از عوامل مختلفی نظیر فرهنگ، تجارت، وضعیت اقتصادی و شرایط جسمی و روحی کودک و اجتماع او باشد که چنین عواملی مشخصاً در فضای مجازی نیز نمود خواهند یافت. همچنین با توجه به اینکه امروزه بخش قابل توجهی از بازی‌های رایانه‌ای به صورت برخط می‌باشند که بهره‌مندی از آن‌ها مستلزم برخورداری از اینترنت پرسرعت است، چراکه در غیر این صورت انجام بازی به نحو صحیح صورت نخواهد گرفت و این امر منجر به از دست رفتن فرصت‌های لحظه‌ای بازی شده و چه بسا باعث باخت بازیکن شود که این امر می‌تواند موجب عصبانیت و پرخاشگری کودکان شود.

۵. جرم‌خیز بسترهای سایبری علیه حق بر سلامت

کودک: امنیت در معنای حقوقی به معنی فقدان خطر نسبت به جان، مال، عرض و حقوق آحاد مردم در جامعه می‌باشد. امنیت از دیگر مؤلفه‌های حق بر سلامت کودک در بستر فضای مجازی است. از مهم‌ترین موارد تهدیدکننده امنیت کودکان در فضای مجازی قرارگرفتن آن‌ها در معرض خشونت‌های مجازی می‌باشد که این امر ضمن اینکه سلامت روان آن‌ها را به شدت تهدید می‌نماید، امکان بهره‌مندی آن‌ها از این فضا را محدود می‌کند. بند «د» ماده ۱۱ «سند ملی حقوق کودک و نوجوان» بحث حق بر امنیت را مطرح می‌کند که ناظر بر پیشگیری و مبارزه با جرائم جنسی علیه کودک یا نوجوان است؛ همین‌طور ارائه آثار مستهجن به او از طریق فضای مجازی، یعنی در ارتباط با حق بر امنیت، معطوف به صیانت از کودکان در مقابل تعدیات رایج در فضای مجازی و تمهید حمایت کیفی از آن‌ها است. ماده ۴ منشور حقوق

شهروندی، حق برخورداری کودک از امنیت را این‌گونه بیان داشته است که «حق کودکان است که صرف نظر از جنسیت به طور خاص از هرگونه تبعیض، آزار و بهره‌کشی مصون و از حمایت‌های اجتماعی متناسب، از جمله در حوزه سلامت، مراقبت در مقابل بیماری‌های روحی، روانی و جسمانی و خدمات بهداشتی و درمانی برخوردار باشند»، بدین ترتیب آسیب‌پذیری کودکان در فضای سایبری یا رسانه مجازی به سه عامل مهم بستگی دارد: ۱- عامل جنسیت کودک؛ ۲- عدم آگاهی کافی؛ ۳- عوامل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، بدین‌صورت که این عوامل دست در دست هم داده و علاوه بر لطمه‌های روحی، روانی و جسمی به کودک، امنیت اطلاعات، ارتباطات، گفتگوها و نامه‌های او را در معرض تهدیدهای جبران‌ناپذیر قرار می‌دهند.

از مهم‌ترین خطرهایی که سلامت کودکان را در فضای مجازی تهدید می‌کند، بهره‌کشی، استثمار جنسی، فحشا و پورنوگرافی می‌باشد که ضمن تخدیش حیثیت و کرامت انسانی کودک، ایجاد مشکلات روحی و روانی را برای او در پی دارد. کودک ممکن است با ناآگاهی در استفاده از بستر رسانه‌های مجازی و اینترنت موجب تضییع حق امنیت خود شده و در معرض انواع خشونت قرار گیرد. امروزه حضور کودکان در فضای مجازی به طور قابل توجهی افزایش یافته است و این حضور، نقش عمده‌ای در پُرکردن اوقات فراغت آنان دارد، بنابراین می‌بایست دسترسی کودکان به سایت‌های نامناسب را محدود کرد. با افزایش و رشد ارتباطات از طریق مجازی، دسترسی کودکان به این فضا موجب فزاینده‌شدن پورنوگرافی کودکان و تولید محتوا اعم از فیلم و تصاویر شده است. در اعلامیه جهانی حقوق بشر، اگرچه صراحتاً به کلمه «خشونت» اشاره نشده است، ولی از مصداق خشونت در ماده ۵ اعلامیه، همچون آزار و شکنجه بیزاری جسته است، زیرا بر سلامت روان و جسم تأثیرگذار است. بنابراین باید از اعمال رفتار غیر انسانی و خشونت‌آمیز و توهین و ارباب علیه کودکان در بستر فضای سایبری جلوگیری شود، زیرا با توجه به ماده ۳ اعلامیه جهانی حقوق بشر، هر انسانی حق دارد از آزادی و امنیت کافی برخوردار شود.

کنوانسیون حمایت از حقوق کودک در ماده ۳۴ در خصوص حمایت از کودکان در مقابل پدیده هرزه‌نگاری و استثمار جنسی، کشورهای عضو را مکلف به حمایت و انجام اقداماتی در سطح ملی و بین‌المللی دانسته است و در ماده ۱۹ حکومت‌ها را موظف کرده است تا با به کارگیری تمام توانایی‌ها و امکانات برای حمایت کودکان از سوءاستفاده‌های جنسی، ذهنی و جسمی که در قبال رفتارهای غفلت‌گونه و عدم مدیریت بهینه اوقات فراغت و خلوت کودکان ایجاد شده است، حمایت کنند. همچنین در ماده ۳۲ نیز از ممنوعیت استثمار و بهره‌کشی از کودکان سخن گفته است که البته بیشتر معطوف به تدوین راهبرد حقوقی برای پیشگیری از بزه‌دیدگی دختران در مقایسه با پسران - که آسیب کمتری می‌بینند و کمتر از دختران، آماج این جرائم‌اند (۱۲) - است.

از مصادیق تضییع حق امنیت کودک، آزار و اذیت در بستر فضای دیجیتال است که در قالب‌های زورگیری یا زورگویی و قلدری مجازی، تهدید و تطمیع و ترساندن و انتشار اسرار و توهین و نشر غیر مجاز و خودسرانه اطلاعات کودک ظهور می‌یابد. زورگویی مجازی تأثیرهایی بر جسم و روان کودک دارد. از مهم‌ترین آن‌ها بروز احساس ناامنی و در خطر بودن و احساس ترس و آشفتگی و کاهش اعتماد به نفس و تحقیر و از دست‌دادن عزت نفس نوجوان است. از پژوهش‌های نشانگر رابطه بین بزه‌دیدگی ناشی از قلدری سایبری و خودجرحی در میان نوجوانان وابسته به مواد مخدر و روانگردان (۱۳) که مداخله و راهبردهای پیشگیری جالبی شامل بازسازی شناختی نوجوانان برای شکستن چرخه تبدیل بزه‌دیدگی از قلدری سایبری به رفتارهای خودجرحی و تقویت امیدواری را طراحی کرده‌اند، می‌توان در چهارچوب پیشگیری رشد‌مدار و اجتماعی از چرخه تبدیل بزه‌دیدگی به بزهکار در نوجوانان قربانی قلدری سایبر - خود، بعداً قلدرهای سایبری بزهکار - استفاده نمود. این البته در گروه سیاستگذاری جنایی بینادانشی میان دستاوردهای روان‌شناختی و حقوقی و البته نیازمند مقررات‌گذاری در عرصه پرونده شخصیت بزهکار، مداخلات روان‌شناختی در پاسخ‌های کیفری و دیگر جلوه‌های

همکاری روان‌شناسی و حقوق کیفری در کنترل غیر سرکوبگر جرائم شناختی پیچیده‌ای همچون قلدری سایبری است.

۶. سیاست جنایی نامتناسب با ماهیت و پیامدهای بزه‌دیدگی سایبری کودکان: سیاست جنایی ایران در قبال جرائم سایبری ارتكابی علیه و توسط نوجوانان، تابعی از سیاست کلان حقوقی کشور در قبال مخاطرات فضای سایبری است. مهم‌تری قوانین و مقررات حوزه سیاستگذاری حقوقی کیفری و پیراکیفری فضای سایبر در نظام حقوقی ایران، موازین حقوقی زیر است: ۱- قانون جرائم رایانه‌ای (۱۳۸۸ ش.)؛ ۲- قانون مجازات اسلامی تعزیرات (۱۳۷۵ ش.)؛ ۳- طرح پارلمانی صیانت از فضای مجازی (۱۴۰۰ ش.)؛ ۴- سند صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی (۱۴۰۰ ش.)؛ ۵- طرح قانون حمایت از حقوق کاربران و خدمات پایه کاربردی فضای مجازی (۱۴۰۰ ش.)؛ ۶- بخش‌های اول و دوم سند راهبردی جمهوری اسلامی ایران در فضای مجازی (شورای عالی فضای مجازی، ۱۴۰۰ ش.)؛ ۷- طرح کلان و معماری شبکه ملی اطلاعات (شورای عالی فضای مجازی، ۱۳۹۹ ش.)؛ ۸- الزامات پیشگیری و مقابله با نشر اطلاعات، اخبار و محتوای خبری خلاف واقع در فضای مجازی (شورای عالی فضای مجازی، ۱۳۹۹ ش.)؛ ۹- دستورالعمل ساماندهی بات‌ها/ ربات‌ها در فضای مجازی (شورای عالی فضای مجازی، ۱۳۹۸ ش.)؛ ۱۰- سند تحول حوزه‌های فرهنگ و آموزش با توجه به تحولات فضای مجازی (شورای عالی فضای مجازی، ۱۳۹۸ ش.)؛ ۱۱- لایحه صیانت، کرامت و تأمین امنیت بانوان در برابر خشونت (۱۳۹۸ ش.)؛ ۱۲- قانون حمایت از خانواده و جوانی جمعیت (مصوب ۱۴۰۰/۰۸/۲۷ ش.)؛ ۱۳- سند ملی حقوق کودک و نوجوان (مصوب ۱۴۰۰ ش.)؛ ۱۴- مصوبه شورای عالی فضای مجازی در خصوص صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی (مصوب ۱۴۰۰ ش.)؛ ۱۵- اساسنامه سازمان ملی تعلیم و تربیت کودک (مصوب ۱۴۰۰ ش.)؛ ۱۶- قانون حمایت از اطفال و نوجوانان (مصوب ۱۳۹۹ ش.)؛ ۱۷- سند تدوین تحول حوزه‌های فرهنگ و آموزش با توجه به تحولات فضای مجازی (مصوب ۱۳۹۸ ش.)؛ ۱۸- مصوبه شورای عالی

فضای مجازی با عنوان «سند تبیین الزامات شبکه ملی اطلاعات» (مصوب ۱۳۹۶ ش.)؛ ۱۹- مصوبه شورای عالی فضای مجازی با عنوان «سیاست‌ها و اقدامات ساماندهی پیام‌رسان‌های اجتماعی» (مصوب ۱۳۹۶ ش.)؛ ۲۰- مصوبه شورای عالی فضای مجازی با عنوان «سیاست‌های حاکم بر برنامه ملی بازی‌های رایانه‌ای» (مصوب ۱۳۹۴ ش.).

در ادامه، دو مورد از اشکالات سیاست جنایی تقنینی کشورمان که ناهمسو با اسناد بین‌المللی از جمله توصیه‌نامه شماره ۲۵ کمیته حقوق کودکان سازمان ملل متحد است، بحث و نقد می‌شود.

مورد اول، بند ۵ ماده ۱۰ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان (مصوب ۱۳۹۹ ش.) در خصوص جرم شنیع و هولناک بهره‌کشی جنسی از طفل و نوجوان از طریق اجیرکردن وی برای هرزه‌نگاری یا سوءاستفاده جنسی است که تنها ۲ تا ۵ سال حبس مقرر کرده است. همچنین بند ۶ ماده ۱۰ قانون مزبور، در دسترس قراردادن یا ارائه محتوا یا اثر مستهجن یا مبتذل به طفل یا نوجوان را مستوجب مجازات بسیار خفیف و غیر بازدارنده‌ای (حبس تا حداکثر سه ماه یا جزای نقدی تا حداکثر یک میلیون تومان، یا شلاق تا حداکثر ۱۰ ضربه) دانسته که چنین کیفر خفیفی بیش از آنکه بازدارنده از ارتکاب این جرائم باشد، با اندک‌بودن و خفیف‌بودنش همانا محرک ارتکاب این جرائم است. در تداوم نقد کیفرهای بسیار نامتناسب خطرناکی جرائم منافی عفت سایبری علیه امنیت اخلاقی خانواده، می‌توان به بند ۷ ماده ۱۰ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان اشاره کرده که استفاده از طفل و نوجوان برای تهیه، تولید، توزیع، تکثیر، نمایش، فروش و نگهداری آثار سمعی و بصری مستهجن یا مبتذل را حسب مورد، تنها به میانگین حداقل و حداکثر تا حداکثر مجازات‌های بسیار خفیف مقرر در «قانون نحوه مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت غیر مجاز می‌نمایند» (مصوب ۱۳۸۶ ش.) قابل محکومیت دانسته است.

سیاستگذار جنایی ایران، با تصویب «قانون حمایت از اطفال و نوجوانان» و «قانون حمایت از خانواده و جوانی جمعیت» (۱۴۰۰ ش.) به رغم پیشبرد راهبرد حمایت افتراقی از

کودکان، دچار نارسایی‌هایی در پیشگیری و جرم‌انگاری و دادرسی و کیفرگذاری در جرائم مرتبط با اطفال و نوجوانان شده است. «نقض برخی قواعد مسئولیت کیفری، کم‌توجهی به انواع پیشگیری و ظرفیت کنشگران متولی هر نوع، عدم رعایت سلسله‌مراتب و تفکیک قوا، دستورگری مغایر با هنجارهای اجتماعی و داده‌های مسلّم علمی» (۱۴)، رئیس برخی از اشکالات این دو قانون مدعی حمایت از کودکان است.

۷. تکالیف دولت‌ها در حمایت از حق دسترسی سایبری کودکان ضمن حق حمایت در برابر جرائم سایبری:

مستند قانونی مبنای حق دسترسی کودکان به فضای مجازی همانا ماده ۱۹ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی است. ماده مزبور با تبیین ساحت‌های آزادی بیان، مبنای تقنین ماده ۱۷ کنوانسیون حقوق کودک قرار گرفته است که کشورهای طرف کنوانسیون را مکلف به تضمین حق دسترسی کودک به اطلاعات و مطالب مفید معطوف به ارتقای رفاه اجتماعی و معنوی و اخلاقی و سلامت جسمی و روانی نموده است.

کنوانسیون حقوق کودک سازمان ملل متحد، سند مدوّتی از انتظارات جامعه برای حقوق کودکان است که در آن به انواع حقوق کودکان پرداخته شده است، اما در سال‌های بعد با رشد سریع اینترنت و فضای دیجیتال، این سند دیگر کافی و پاسخگو نبود. پس از آن با توجه به لزوم حمایت و صیانت از حقوق کودکان در محیط دیجیتال از سوی دولت‌ها و سایر نهادهای دولتی و مدنی و سایر متولیان امور کودکان، یونسکو در سال ۱۹۹۹ برای حمایت از حقوق کودکان اعلامیه و طرح اقدام برای حمایت از کودکان را تصویب کرد. «یونیسف در گزارش سالانه وضعیت کودکان در سال ۲۰۱۷ از همه ذی‌نفعان خواست تا حقوق کودکان را در فضای سایبری تحقق ببخشند. شورای اروپا نیز در سال ۲۰۱۸ به توصیه کشورهای عضو، بخشی از استراتژی خود در مورد حقوق کودک را به دستورالعمل‌های احترام، محافظت و تحقق حقوق کودک در محیط دیجیتال اختصاص داد» (۱۵). در ژانویه ۲۰۱۷ ویرایش تازه‌ای از کنوانسیون حقوق کودک به عنوان بخشی از گزارش گروه ویژه حامیان حقوق کودکان در انگلستان منتشر شد.

حاصل تحقیقات این گروه این بود که کودکان و والدین هر دو به حمایت بیشتری برای هدایت و راهبری در جهان مجازی نیاز دارند. حقوق ارائه شده در این پیمان نامه علاوه بر چگونگی حمایت از کودکان در برابر خطرات احتمالی، به اعمال حقوق قانونی آن‌ها نیز پرداخته است. در واقع آن‌ها معتقدند این قانون باید تأمین کننده این حقوق در محیط دیجیتال نیز باشد. از جمله موارد اشاره شده در این سند بازنگری شده، اجرای قانون حمایت از اطلاعات عمومی در فضای اینترنت، ساده کردن اصطلاحات و شرایط استفاده از نرم افزارهای دیجیتال مخصوص کودکان است.

لازم به ذکر است که به موجب ماده ۹ کنوانسیون حقوق کودک، دولت‌های عضو ملزم هستند به تمامی اقدامات قانونی و اجرایی لازم جهت اعمال حقوق شناسایی شده در این کنوانسیون توجه کنند. این مهم، از این حیث ضرورت فزاینده می‌یابد که با توجه به سبک زندگی در عصر جدید، محیط دیجیتال یکی از تهدیدات مهم برای سلامتی کودکان است و ضروری است که دولت‌ها و جوامع مدنی با اعمال قوانین مناسب اقدامات بین‌المللی برای محدودسازی برخی محتواهای مخرب برای کودکان را با همکاری همه اعضای جامعه بین‌الملل اتخاذ نمایند.

در کنار این موارد، در تفسیر عمومی شماره ۲۵ منتشره در تاریخ ۲۱ مارس ۲۰۲۱، کمیته حقوق کودک سازمان ملل متحد یک نهاد حقوق بشری پیمان‌محور، به چگونگی اعمال پیمان‌نامه حقوق کودک توسط دولت‌ها در قلمرو محیط دیجیتال پرداخت. در تنظیم تفسیر عمومی حاضر از مشارکت ۷۰۹ طفل و نوجوان از ۲۸ کشور در مناطق مختلف جغرافیایی بهره گرفته شد و فرآیند نهایی‌سازی آن حدود دو سال به طول انجامید (۱۶). در کنوانسیون حقوق کودک، چهار اصل عمومی مهم که عبارت از اصل عدم تبعیض (ماده ۲)، اصل رعایت مصالح عالیّه کودکان (ماده ۳)، اصل حق بر حیات، رشد و بقا (ماده ۶) و اصل حق بر شنیده شدن (ماده ۱۲) است، شناسایی شده و تمامی حقوق مندرج در کنوانسیون حول این چهار اصل عمومی تنظیم گشته است. در نظریه

تفسیری شماره ۲۵ همچنین در تمامی حقوق کودکان، چهار اصل یادشده مد نظر قرار گرفته است که باید به صورت ویژه مورد تفقد قرار گیرد. اصول چهارگانه کنوانسیون حقوق کودک، متبلور در مواد ۲، ۳، ۶ و ۱۲ راهبردهایی هستند که اعمال دیگر مواد کنوانسیون حقوق کودک در حوزه دنیای دیجیتال باید در پرتو آن‌ها صورت پذیرد (۱۷).

تفسیر عمومی شماره ۲۵ کمیته حقوق کودک باید در کنار دیگر تفاسیر عمومی، اسناد مصوب، بیانیه‌های رسمی عمومی و بیانیه‌های شفاهی و ماهوی کمیته حقوق کودک مورد مذاقه قرار گیرد. «اهمیت این تفسیر عمومی در برجسته نمودن تفاوت محیطی است که در سال‌های اخیر حضور کودکان در آن پررنگ شده است» (۱۸). حقوق مورد اشاره در این تفسیر عمومی، به تفصیل در تفاسیر عمومی و اسناد تکمیلی کمیته حقوق کودک پیش‌تر مورد توجه قرار گرفته بودند، اما محوریت محیط دیجیتال، کمیته را بر آن داشت تا برای این محیط مبادرت به تکرار و تأکید بر این حقوق به همراه تعیین مقررات حمایتی جدیدی متناسب با مخاطرات مجرمانه فضای سایبر برای کودکان بنماید. «این ابداعات قانونی در تفسیر عمومی مزبور، مبتنی بر درک این آموزه است که حمایت از حقوق کودکان در محیط دیجیتال هزینه‌ای اجتماعی است که فراهم آورندگان محیط دیجیتال، از شرکت‌ها گرفته تا والدین و سرپرستان کودک باید مسئولیت آن را بر عهده گیرند» (۱۹) بهره‌گیری از رهنمودهای کمیته حقوق کودک، به عنوان نهاد تخصصی حقوق کودکان در سطح جامعه بین‌المللی، می‌تواند در تضمین حقوق این دسته از اعضای خانواده بشری بسیار راهگشا باشد.

فرصت‌های موجود برای تحقق حقوق کودکان و حمایت از آنان در محیط دیجیتال مستلزم تمهیدات گسترده تقنینی، قضایی و اجرایی با توسل به تدابیر کنشی (پیشامجرمانه) و واکنشی (پسامجرمانه) با ماهیت‌های متنوع کیفری، مدنی، اداری، صنفی، تأمین اجتماعی و... است. دولت‌ها باید نظام‌های حقوق داخلی را در سازگاری را دست کم در وضعیت عدم تعارض با حق‌های شناسایی شده در کنوانسیون حقوق کودک

و پروتکل‌های اختیاری آن (۲۰) اصلاح و بازتقنین نمایند. «تنقیح مقررات داخلی با توجه به اسناد پیش‌گفته به منظور تضمین حقوق کودکان در محیط دیجیتال است» (۲۱). اثرگذاری تقنینی، سیاستگذاری و برنامه‌ریزی در این حوزه مستلزم حمایت پوشا و حداکثری از حق‌های متنوع کودکان است که بستر استیفای آن حق‌ها در سطح وسیعی فضای مجازی است.

در سطح حقوق داخلی مطالعه قوانین فعلی ایران نشان می‌دهد که کلیات قوانین و مقررات موجود در نظام حاکمیتی می‌تواند حمایت‌های کلی را از قشر کودک و نوجوان مورد نظر قرار دهد. علاوه بر این حالت کلی، در برخی قوانین، از جمله ماده ۲۸ قانون جرائم رایانه‌ای (مصوب ۱۳۸۸ ش.) در راستای صیانت از حقوق کودکان در فضای مجازی، دادگاه‌های ایران را صالح به رسیدگی به جرائم رایانه‌ای متضمن سوءاستفاده از اشخاص کمتر از ۱۸ سال، اعم از آنکه مرتکب یا بزه‌دیده ایرانی یا غیر ایرانی باشد دانسته است.

تدوین‌کنندگان به ۹ سیاست کلان برای محافظت از کودکان در برابر آسیب‌های احتمالی فضای مجازی اشاره کرده و در ادامه فعالیت‌های ایجابی خاصی را به برخی نهادهای اجرایی و حاکمیتی واگذار کردند، از جمله این مسئولیت‌ها تولید، مدیریت و نظارت بر تولید محتوای که افزون بر برخی از وزارتخانه‌ها به بسیج، سازمان تبلیغات اسلامی، سازمان صدا و سیما و وزارت ارشاد نیز واگذار شده است.

از منظر حقوقی و طبق کنوانسیون حقوق کودک نقض حقوق خصوصی کودک جرم محسوب شده و می‌تواند کودک را در معرض مخاطرات و آسیب‌های جسمانی و روانی در آینده قرار دهد و مرجع ملی کنوانسیون حقوق کودک وزارت دادگستری در بیانیه‌ای از همه رسانه‌ها به ویژه رسانه ملی خواسته است کنشگران عرصه حقوق کودک، اشخاص حقیقی و حقوقی حتی والدین و سرپرستان کودکان با احترام به حقوق کودکان و با توجه خاص به مصالح عالی‌ه کودکان، از انتشار تصاویر آن‌ها با هر هدفی در صفحات شخصی، فضای مجازی، سایت‌های خبری و جراید مکتوب خودداری کنند. در قوانین و کنوانسیون‌های بین‌المللی نیز حقوق کودکان به رسمیت

شناخته شده است و در سطح جهان کودکان زمانی که به سن قانونی برسند می‌توانند از والدینشان به دلیل نقض حریم خصوصی شکایت کنند. در این موضوع، ماده ۳۲ کنوانسیون حقوق کودک، حق کودکان را محترم شمرده و بر حفظ حریم شخصی کودک در برابر تمام اشکال استثمار که هر یک از جنبه‌های رفاه کودک را به مخاطره بیندازد، تأکید دارد. در قانون ایران نیز قوانینی چون قانون حمایت از کودک و نوجوان، از حقوق کودکان حمایت می‌کند و اگر سوءاستفاده از کودکان به حدی باشد که مصداق کودک‌آزاری باشد و منجر به صدمات روانی و اخلاقی بر او شود، طبق مواد مندرج در فصل سوم قانون حمایت از اطفال و نوجوانان جرم تلقی شده است.

بحث

سیاستگذاری جنایی و سیاستگذاری سلامت، تعاملات هم‌افزا و تنیدگی‌های چالش‌گونه بسیاری دارند، اما تعامل بایسته میان این دو کلان‌حوزه حساس حکمرانی، در ایران برقرار نیست. سلامت کودکان در برابر جرائم سایبری، از نقاط تلاقی و کاربژه مشترک سیاست جنایی و حقوق بین‌الملل سلامت کودکان است که تقویت کارکردهای پژوهش بین‌رشته‌ای در دو حوزه سیاستگذاری سلامت و سیاستگذاری جنایی، نقش مهمی در تبیین غفلت‌های نظام سلامت از راهبردهای متعارض با آن در بخش سیاست جنایی و متقابلاً کم‌توجهی سیاستگذاران جنایی به برنامه‌های نظام سلامت ایفا می‌کند. به جهت خلأ جرم‌انگاری بایسته، کودکان آسیب‌دیده از طیف گسترده خشونت‌های سخت و نرم فضای سایبری، مورد حمایت‌های کیفری افتراقی قرار نمی‌گیرند و گسترش فزاینده فناوری‌های نوین، تشدید گستره و وخامت ناهنجاری‌ها و رفتارهای خطرناک مجرمانه را در شرایط خلأ سیاستگذاری سلامت و سیاستگذاری حقوقی حمایتی بایسته برای کودکان در پی دارد.

تشویش در سیاستگذاری حقوقی (جرم‌انگاری دیرنگام، نوسان در تدقیق قانونی مرز جرم سایبری با تخلف سایبری)، کم‌توجهی به عرف و خواست جامعه، غلبه گفتمان امنیت‌گرایی

بر آزادی‌گرا و اجتماع‌مدار، ویژگی بارز راهبرد نظام حقوقی ایران و تا حدی در کشورهای نزدیک - از حیث حقوقی و اجتماعی و جرائم سایبری به ایران - مثل ترکیه در پیشگیری از جرائم سایبریِ مخل امنیت حقوقی و اخلاقی خانواده است. نظام حقوقی برخی کشورهای در حال توسعه (خانواده‌محور، اما رو به توسعه، کم و بیش مانند ایران و قابل اقتباس حقوقی از آن‌ها جهت ارتقای نظام حقوقی ایران) مانند مالزی راهبرد نسبتاً منسجم و قابل قبولی در سیاستگذاری حقوقی سایبری جهت سختی‌افزایی بر مخاطرات سایبری تهدیدگر خانواده را دارا هستند (۲۲)، اگرچه به ایرادات قابل توجهی نیز مبتلاند. همچنین به نظر می‌رسد ترجیح امنیت‌گرایی بر آزادی‌های مشروع اجتماعی و فردی سایبری، تأخیر در جرم‌انگاری، تعیین کیفرهای نامتناسب با اهداف جرم‌انگاری و شخصیت مجرم، قدیمی‌بودن و ناپویایی تدابیر پیشگیری از جرائم سایبری غیر اخلاقی و عدم تربیت نیروی انسانی متخصص و فناوری‌های روزآمد، از مهم‌ترین نارسایی‌های قانونی ایران در حمایت از خانواده در برابر تهدیدات فضای سایبر است.

یکی از قوانین قابل نقد از حیث سیاس جنایی سایبری با رویکرد حمایت از کودکان، قانون حمایت از اطفال و نوجوانان (مصوب ۱۳۹۹ ش.) است. از جمله اشکالات فاحش حمایت از کودکان بزه‌دیده شدیدترین جرائم جنسی در این قانون، بند ۸ ماده ۱۰ قانون پیش‌گفته است که واردات و صادرات و تکثیر و انتشار و عرضه و معامله و بارگذاری محتوا یا اثر مستهجن یا مبتذل که در آن‌ها از اطفال و نوجوانان بهره‌گیری شده و یا حمل و نگهداری آن‌ها را به یکی از مجازات‌های بسیار ناچیز و غیر بازدارنده مقرر در کیفرهای تعزیری درجه ۶ قانون مجازات اسلامی (ماده ۱۹ قانون مجازات اسلامی) قابل محکومیت دانسته است.

ایراد دیگر قانون مزبور، ضعف حمایت کیفری از طفل و نوجوانان در برابر جرم برقراری ارتباط با طفل و نوجوان در فضای مجازی به منظور هرگونه آزار جنسی یا ارتباط جنسی نامشروع است که البته ۹ ماده ۱۰ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان، ارتکاب این جرم خطیر را تنها مستوجب تعزیر درجه

۶ مندرج در ماده ۱۹ قانون مجازات اسلامی دانسته است. از منظر حقوق کیفری تطبیقی در حمایت از خانواده، حقوق کیفری سایبری بسیاری از کشورها کیفرهای بسیار سخت‌تری در این جرائم مقرر کرده و حمایت قانونی قوی‌تری از کودکان و نوجوانان به عمل آورده‌اند. برای نمونه، مجازاتی که قوانین مالزی (۲۳) برای پورنوگرافی کودکان پیش‌بینی کرده، به موجب قانون کودک سال ۲۰۰۱ سوءاستفاده جنسی از کودکان به ۱۰ سال حبس محکوم می‌شود. توزیع، فروش و تولید موارد زشت و قبیح به پنج سال زندان و نگهداری آن حداکثر تا سه سال تعیین شده است. در کشور ترکیه با توجه به اینکه توسعه در حوزه ICT با ایران شروع شده است، ولی پیشرفته زیادی داشته است. در مقابل، قوانین محدودیت‌های زیادی در فضای مجازی ایجاد کرده است. قانون جدید شامل ۱۲ ماده علیه متجاوزان به کودکان است. بر اساس این قانون، مجازات تجاوز به کودکان و قتل آن‌ها، مشمول حبس ابد و مجازات سنگین‌تر شامل عقیم‌سازی متجاوزگران است. این در حالی است که «قانون حمایت از اطفال و نوجوانان کشورمان صرفاً برای عوامل اصلی تولید آثار مستهجن در صورتی که از مصادیق افساد فی الارض باشند، قائل به جرم‌انگاری شده و در صورتی که مشمول این عنوان نگردند، کیفر پیش‌بینی نشده است» (۲۴). همچنانکه ظاهراً حداقل، رفتار مجرمانه سوءاستفاده از کودکان در نمایش آثار مستهجن، در خلأ قانونی و فقدان پیش‌بینی کیفر قرار دارد.

نتیجه‌گیری

زندگی کودک شهروندان مدرن که به دلیل حضور زیاد و زود هنگام در محیط دیجیتال «بومیان دیجیتال» نامیده می‌شوند، به دنبال این پیشرفت‌ها دچار دگرگونی‌های بی‌سابقه‌ای شده و سرگرمی‌های دیجیتال نقش مهمی در آن یافته است. توجه به تکالیف دولت‌ها در حمایت از حقوق کودکان و رعایت حق بر سلامت آنان، موضوع قانونگذاری‌های بین‌المللی و داخلی موفق و بعضاً کم‌توفیقی بوده است. حق بر سلامت، حق بر آموزش، حق بر امنیت شخصی و حق بر تفریح

و سرگرمی، حقوق ملازم با رشد و تعالی کودکان است که در عصر دیجیتال‌لیسم هم ابزار استیفای حق‌های کودکان و هم دارای ظرفیت تهدید و بزه‌دیدگی کودکان هستند. پیمان‌نامه حقوق کودک سازمان ملل متحد متعاقب تأثیرگذاری همه‌جانبه سایبر بر زندگی بشر و مخاطرات حقوقی آن، مورد بازنگری قرار گرفت و برای حمایت از حقوق کودکان در برابر جرائم و انحرافات سایبری، مفاد جدیدی به ضمیمه آن افزوده شد.

از دیگر تحولات حقوق بین‌الملل بشر کودکان، تصویب اعلامیه یونسکو در سال ۱۹۹۹ برای حمایت از حقوق کودکان و طرح اقدام برای حمایت از آنان، گزارش سالانه یونیسف درباره وضعیت کودکان در سال ۲۰۱۷ برای تحقق حقوق کودکان در فضای سایبری، توصیه‌نامه شورای اروپا (مصوب ۲۰۱۸ م.) به کشورهای عضو درباره محافظت و تحقق حقوق کودک در محیط دیجیتال را می‌توان نام برد. در کنار این موارد، در تفسیر عمومی شماره ۲۵ (۲۰۲۱ م.) صادره از کمیته حقوق کودک سازمان ملل متحد، این نهاد حقوق بشری پیمان‌محور، به چگونگی اعمال پیمان‌نامه حقوق کودک توسط دولت‌ها در قلمرو دیجیتال پرداخت. هدف کمیته از صدور این تفسیر عمومی، ارائه راهبرد تقنینی و سیاست‌گذارانه در زمینه تحقق تعهدات دولت‌ها در چهارچوب پیمان‌نامه حقوق کودک و پروتکل‌های اختیاری آن در پرتوی فرصت‌ها، مخاطرات و چالش‌های محیط دیجیتال بود. به بیان بهتر، امروز با تفسیر عمومی این کمیته، حقوق کودک نه‌تنها در محیط فیزیکی، بلکه در محیط دیجیتال و برخط نیز - البته در سطح مواد قوانین، تا چه شود در اجرا - مورد شناسایی و تضمین است. از منظر حقوق داخلی، علاوه بر اینکه برخی قوانین و مقررات جمهوری اسلامی حمایت‌های کلی از کودکان و نوجوانان مقرر داشته است، تصویب سند صیانت از حقوق کودکان و نوجوانان در فضای مجازی با هدف ساماندهی فضای مجازی کودک و ایجاد یک زیست‌بوم محافظت‌شده، توسط شورای عالی فضای مجازی اقدامی مهم و راهبردی در این زمینه است که در آن به ۹ سیاست کلان برای محافظت از کودکان در برابر آسیب‌های احتمالی فضای مجازی تصریح شده است.

کودکانی که در فضای مجازی در معرض بزه‌دیدگی قرار می‌گیرند، به تناسب نوع و شدت و پیامدهای بزه‌دیدگی دچار آسیب‌های روانی مختلفی می‌شوند که نیازمند حمایت‌های خانواده و حاکمیت است. جبران خسارات معنوی، هرچند در قوانین ایران به طور کلی پیش‌بینی شده‌اند و به عنوان مثال در ماده ۱۴ قانون آیین دادرسی کیفری و ماده ۲ قانون مسئولیت مدنی مورد تأکید قرار گرفته‌اند، اما این امر جدا از حمایت‌های عاطفی از بزه‌دیده می‌باشد، چه حمایت‌های عاطفی معمولاً کمک‌های روان‌شناسانه است که در جهت ترمیم اختلالات رفتاری ناشی از بزه‌دیدگی کودکان می‌باشد. تنها مصوبه‌ای که حمایت‌هایی در ابعاد روانی کودکان پس از بزه‌دیدگی پیش‌بینی کرده است، «سند صیانت از کودکان و نوجوانان در فضای مجازی» می‌باشد که در بند «د» ماده ۴، توسعه نظام مشاوره و مددکاری به خانواده‌ها و راه‌اندازی خط تماس مشاوره برخط برای کمک به افراد در معرض خطر فضای مجازی را مد نظر قرار داده است که البته همین ماده هم صراحت در حمایت ویژه از کودکان ندارد و همه را شامل می‌شود.

افزون بر اصلاح اشکالات حقوقی مذکور در سیاست کیفری ایران در قبال جرائم سایبری علیه کودکان - به شرح موادی که در این مقاله نقد شد - قانونگذار می‌تواند با پیش‌بینی اقدامات حمایتی لازم، از جمله خدمات روان‌شناختی رایگان از طریق سازمان‌های ذی‌ربط، از جمله سازمان بهزیستی و انجمن‌های علمی مشاوره و روان‌شناسی و بهره‌گیری از ظرفیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد و نیز فرهنگ‌سازی در جهت استفاده خانواده‌ها از خدمات فوق‌الذکر، کودکان را در بازیابی سلامت روان خود فوراً پس از بزه‌دیدگی یاری رساند. استفاده مناسب و گزینش‌شده از فناوری‌ها در زندگی بشر امروز نوعی امتیاز است؛ به طور مثال محیطی مجازی چون متاورس در عین حال که تأثیرات مخرب و منفی همراه دارد، می‌تواند مکانی عالی برای کاوش و تقویت یادگیری و افزایش سطح مهارت‌های اجتماعی و فردی در کودکان باشد. همچنین والدین باید در انتشار تصاویر فرزندان خود محتاط بوده و این حس را به کودک نیز منتقل کنند. می‌توان با تغییر تنظیمات

مشارکت نویسندگان

مهدی خاقانی اصفهانی: جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها، تألیف مقاله و انجام اصلاحات.
 محمدمهدی سیدناصری: مشارکت در گردآوری بخشی از منابع و تألیف بخش اسناد بین‌المللی در مقاله.
 نویسندگان نسخه نهایی را مطالعه و تأیید نموده و مسئولیت پاسخگویی در قبال پژوهش را پذیرفته‌اند.

تشکر و قدردانی

ابراز نشده است.

تضاد منافع

نویسندگان هیچ‌گونه تضاد منافع احتمالی را در رابطه با تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله اعلام نکرده‌اند.

تأمین مالی

نویسندگان اظهار می‌نمایند که هیچ‌گونه حمایت مالی برای تحقیق، تألیف و انتشار این مقاله دریافت نکرده‌اند.

بیانیه هوش مصنوعی

در تألیف این مقاله مطلقاً از هوش مصنوعی استفاده نشده است.

در شبکه‌های اجتماعی عکس‌های کودکان را به صورت عمومی (Public) منتشر نکرد، بلکه آن‌ها را تنها با گروه کوچکی از نزدیکان مورد اعتماد به اشتراک گذاشت. با این کار حس حفظ حریم شخصی برای کودک پررنگ می‌شود. باید مراقبت‌های امنیتی را جدی گرفت و هنگام انتشار تصویر کودک برای مثال در مهد کودک یا مؤسسات آموزشی و تفریحی، آدرس یا نام مکان را مشخص نکرد تا نشانه‌ای از محل زندگی کودک به بیننده عکس‌ها ندهد، این کار می‌تواند خطرات احتمالی را کاهش دهد. همچنین در برخی اپلیکیشن‌ها و برنامه‌های رایانه‌ای به طور خودکار محل گرفتن عکس را ثبت می‌شود. می‌توان در این موارد گزینه لوکیشن را حذف نمود. نیز انتشار عکس عریان از کودکان به هیچ وجه پسندیده نیست. گرفتن عکس در ساحل، توالی و حمام را اکیداً برای کودکان باید ممنوع نمود تا احتمال بزه‌دیدگی از مجرمان پدوفیل کاهش یابد. والدین می‌توانند هیچ عکس تمام‌رخی از کودک خود منتشر نکنند تا امکان شناسایی توسط نرم‌افزار منتفی باشد. این توصیه به ویژه برای کسانی است که ممکن است مورد طمع باشند مانند تاجران ثروتمند یا هر کسی که روی فرزندش حساس است. بهتر است این فرهنگ را ایجاد کرد که از کودکان بالای دو سال برای ارسال عکسشان حتی برای پدربزرگ و مادربزرگ اجازه گرفت؛ این کار علاوه بر ایجاد حس احترام رعایت حریم خصوصی را به کودک یاد می‌دهد.

رهیافت دیگر در چهارچوب پیشگیری وضعی از بزه‌دیدگی سایبری کودکان، دسته‌بندی محتوایی ویژه کودکان و نوجوانان است. در کشورهای پیشرفته از حیث حقوق کودکان، فضای اینترنت کودکان از اینترنت عمومی مجزا شده و سیم‌کارت‌های کودک و نوجوان دارای اینترنت دوستدار کودک و نوجوان است که بر اساس فهرست سفید به گونه‌ای تنظیم شده است که صرفاً امکان دسترسی به سایت‌های مجاز برای کودکان و نوجوانان فراهم است و یا مجموعه‌هایی محتوای متناسب با سن و جنس و علایق کودکان را دسته‌بندی و پیشنهاد می‌کنند.

References

- Hosseini Bamakan SM, Iranmanesh M, Tafakori F. Cybercrimes under cryptocurrencies usage in the dark web. *Quarterly of Criminal and Intelligence Researches*. 2023; 18(70): 177-204. [Persian]
- Khalilpour Chalkiasari SA. Iran's penal policy towards providing security for children in cyberspace. *Child Rights*. 2020; 2(5): 161-187. [Persian]
- Pourmasjedian F, Ebrahimi SN. Legal Research on Protection of Child's Privacy in Cyberspace with Overview on Iranian Laws and International Conventions. *Journal of Woman and Family Studies*, 2021; 8(4): 82-102. [Persian]
- Faramarziani P, Ansari B, Soltanifar M, Mozaffari A. Providing a Model of Protecting Children's Privacy in Cyberspace. *Communication Research*. 2021; 28(106): 9-30. [Persian]
- Keymolen E, Van der Hof S. Can I Still Trust You, My Dear Doll? A Philosophical and Legal Exploration of Smart Toys and Trust. *Journal of Cyber Policy*. 2019; 4(2): 143-159.
- Haber, Eldar, *Toying with Privacy: Regulating the Internet of Toys*, *Ohio State Law Journal*. 2019; 80(3): 399-454.
- Available at: <https://www.unicef.org/reports/state-worlds-children>. 2017.
- Available at: <https://www.digitallibrary.un.org/record/513415?ln=en&v=pdf>.
- Available at: <https://www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no-25-2021-childrens-rights-relation>.
- Lorinejad M, Tabibzadeh P. The Right to Happiness in light of Sustainable Development Goals. *Public Law Studies Quarterly*. 2023; 53(4): 2081-2104. [Persian]
- Fanazad R, Poursaeid R. The Necessity of Recognition and Support of Children Right to Happiness in Domestic and International Legal System. *Child Rights*. 2019; 1(3): 191-212. [Persian]
- Abdollahi M, Abdolahi J. Analyzing the cultural criminology approach to race and gender. *Sociology of Culture and Art*. 2020; 2(4): 40-22. [Persian]
- Varaee P, Mamdouhi Z, Mohsab N, Tagipoor R. Predicting Self-Injury Based on Cyberbullying Victimization: The Mediating Role of Hopelessness and Early Maladaptive Schemas in Substance-Dependent Adolescents. *Etiadpajohi*. 2022; 16(65): 255-286. [Persian]
- Khaghani Esfahani M, Mohseni M. Inconsistencies in Legislative Criminal Policy of "Child and Adolescent Protection Code" and "Family and Youth Protection Code". *Child Rights Journal*. 2022; 4(16): 81-96. [Persian]
- Hosseini Akbarnezhad H, Javaheri Arasteh M. Criminal Protection of Children against Online Abuses in Iran and UK Regulations and International Documents. *Journal of Legal Research*. 2021; 19(44): 107-132. [Persian]
- Doek JE, Witting SK. A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child - Optional Protocol 2 On the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography written by Sabine K. Witting. *The International Journal of Children's Rights*. 2023; 31(3): 782-786.
- CRC/C/GC/25, 2021.
- Mohebbali AH, Mahimani M, Saraei Z. Interpretation of Children's Rights in the Light of General Comments of the United Nations Committee on the Rights of the Child. Tehran: Shahr Danesh Legal Research Institute Publications; 2019. p.109. [Persian]
- Badami M. Online Children and Their Right to Comprehensive Security in Cyberspace, Emphasizing the Need for Legislation in This Field: Challenges and the Solutions. 1st ed. Tehran: Judicial Research Institute Publications; 2020. p.49. [Persian]
- U.N. Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict, General Assembly Resolution: A/RES/54/263.
- Seyyed Naseri MM, Darvishi S. Protection of children's rights in international armed conflicts from the perspective of international humanitarian law. *Journal of Law and Modern Studies*. 2023; 4(2): 1-31. [Persian]
- Saed MJ. An Overview of Malaysia's Legal and Criminal Justice System. *Basic Rights*. 2009; 5(10): 107-132. [Persian]
- Taghizad M. Comparative Study of The Legal System Governing Cybercrime, Case Study: Five Asian countries: Iran, Malaysia, Singapore, Japan, China. *Police International Studies*. 2017; 8(3): 115-148. [Persian]

24. Nikbakhti J, Mohammad Nasl G, Golpayegani B. Comparative Study of Child and Adolescent Protection Law's against Pornography and Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child. MLJ. 2020; 14(Special Issue on Human Rights and Citizenship Rights): 115-131. [Persian]